

Respons: Rien Fraanje

De stad als onneembare electorale vesting?

Het beeld dat opdoemt uit het artikel van Frederik Verleden over de gecompliceerde verhouding van de Vlaamse christendemocraten met de grote steden roept veel herkenning op. Ook in Nederland wordt het CDA vooral gezien als de politieke partij van het platteland. Maar ook voor de Nederlandse situatie geldt dat daar kante-keningen bij moeten worden geplaatst.

De eerste is dat in de Nederlandse context heden ten dage niet zozeer het onderscheid tussen grote stad en platteland leidend is, maar eerder de westelijke regio die wij in Nederland de 'Randstad' plegen te noemen en die heel grof wordt gevormd door lijnen te trekken tussen Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Utrecht en terug naar Amsterdam, en de rest van Nederland. De Randstad genereert met de creatieve steden Amsterdam en Utrecht, de haven van Rotterdam en residentie Den Haag meer dan de helft van het totale bruto nationale product. Het CDA heeft het onmiskenbaar moeilijk in met name deze steden in de Randstad die tevens de grootste vier steden van Nederland zijn. De partij is alleen nog de grootste in – inderdaad – de plattelandsgemeenten die de Randstad ook heeft. Buiten de Randstad heeft het CDA in steden als Den Bosch of Maastricht nog wel een substantiële aanhang. Het CDA maakt van een nadeel een voordeel door het huidige kabinet van liberalen en sociaaldemocraten het predicaat 'Randstadkabinet' op te plakken, een aanduiding die geenszins vleidend is bedoeld maar eerder moet aangeven dat de regering weinig affiniteit heeft met het Nederland van buiten de Randstad.

Een tweede kanttekening is dat het CDA in de vorige eeuw ook een aanzienlijke aanhang in de steden in de Randstad heeft gehad. In steden als Leiden als Amsterdam haalde het CDA in de jaren 80 zonder problemen 8 van de 39 (Leiden) en 45 (Amsterdam) raadszetels in de gemeenteraad. Het CDA kreeg daarbij zeker in de jaren tachtig een flinke impuls door de populariteit van zijn leider Ruud Lubbers, die met zijn pragmatische politiek ook veel niet-kerkelijke kiezers aan het CDA wist te binden.

Ten slotte geldt als relativering dat het CDA ondanks zijn beperkte electorale omvang altijd relatief veel bestuurlijke invloed heeft weten te verwerven in grote steden. Tot op de dag van vandaag levert het CDA wet-houders in steden als Rotterdam en Den Haag waarbij de kwaliteit en betrouwbaarheid van de christendemocratische bestuurders een belangrijke overweging bij coalitiepartners zijn om het CDA bij bestuursvorming te betrekken. Het is bovendien opmerkelijk dat christendemocraten ook vandaag nog de kans krijgen om in grote steden burgemeester te worden. In Nederland worden burgemeesters formeel nog benoemd door de Kroon maar materieel is het de gemeenteraad die de burgemeester kiest en al verschillende keren hebben raden in omvangrijke steden met een andere politieke signatuur gekozen voor een eerste burger van CDA-huize.

Deze kanttekeningen kunnen niet verhullen dat de trend helder en onmiskenbaar is: het CDA heeft het leeuwendeel van zijn aanhang in plattelandsgemeenten en meestal ook nog eens buiten de Randstad. De positie van het CDA staat in grote en middelgrote steden onder druk, ook (of eerder: juist) in voormalige christendemocratische bolwerken in het katholieke zuiden van het land. Als de electorale gang van zaken Amsterdam een voorbode is voor hoe het CDA in de nabije toekomst in heel Nederland zal vergaan, dan is pessimisme op zijn plaats: de partij komt in de hoofdstad al enige jaren niet meer boven de vier procent uit. De stad dreigt voor de christendemocratie een onneembare electorale vesting te worden.

Wat maakt nu het CDA zo weinig aantrekkelijk voor de stedelijke kiezer? Hoe komt het dat bij de laatste verkiezingen voor Provinciale Staten in maart 2015 in Amsterdam meer mensen op de Partij voor de Dieren dan op het CDA stemden? Veelal wordt gewezen naar de voortschrijdende ontkerkelijking en secularisering.¹ Dat is uiteraard een deel van de verklaring maar het is te gemakkelijk om die maatschappelijke ontwikkeling volledig verantwoordelijk te maken. Ruud Lubbers en Jan Peter Balkenende wisten immers ook niet-gelovige kiezers aan het CDA te binden.

We moeten dieper graven om te analyseren waarom de stadsbewoner zich van de christendemocratie afkeert. Ik wil hier twee verklaringen uitlichten die sterk met elkaar zijn verbonden. In de eerste plaats meen ik dat de christendemocratie niet goed past bij het moderne levensgevoel van veel stedelingen. De stem op een politieke partij is een persoonlijke keuze geworden die uitdrukking geeft aan een identiteit in plaats van een stem voor een inhoudelijk programma. Het merk van de laptop of telefoon, de tv-series die men volgt, de krant die men leest (zoal die nog wordt gelezen) en de evenementen en concerten die worden bezocht, maken net zo goed deel uit van het beeld dat mensen van zichzelf hebben of dat ze willen uitstralen als de keuze voor een politieke partij. En de christendemocratie heeft – in ieder geval in Nederland – het imago de partij van het

platteland te zijn die weinig affiniteit met het liberale levensgevoel van de stad heeft. Als moderne en hippe stads-bewoner wil je niet met het CDA worden geassocieerd.

De ontdekking dat steeds meer mensen zijn gaan kiezen op basis van sociaal-culturele in plaats van sociaal-economische overwegingen heeft eveneens grote invloed op de tanende positie van het CDA in steden. Het politieke dispuut via de sociaal-economische dichotomie markt versus overheid – waarbij de christendemocratie met de samenleving als alternatief tussen die twee een eigen (midden-)positie had – is verdrongen door een sociaal-culturele tegenstelling tussen universalisten en particularisten. De eerste groep vindt dat Nederland de blik naar buiten moet richten, twijfelt niet aan het belang van de EU voor Nederland en meent dat Nederland hulpbehoevende vluchtelingen moet opnemen. De particularisten koesteren de eigen identiteit en traditie van Nederland, zien de EU als een bedreiging voor de eigenheid van Nederland en vindt dat de opnamecapaciteit van onze samenleving voor nieuwkomers beperkt is.ⁱⁱ

De klassieke middenpartijen CDA, PvdA en in mindere mate VVD worden intern verdeeld door deze nieuwe politieke dichotomie. Op het nieuwe speelveld vertegenwoordigen de sociaalliberalen van D66 en de groene liberalen van GroenLinks de universalisten, terwijl de Socialistische Partij en de islamofobe PVV de stemmen van de particularisten krijgen. Die nieuwe dichotomie is vooral in grote steden duidelijk zichtbaar. In Amsterdam kozen de hoogopgeleide binnenstadsbewoners in maart 2014 D66 tot grootste partij, waarmee ze na een hegemonie van meer dan honderd jaar de PvdA als grootste partij van de hoofdstad van de troon stootte.

Het is geen toeval dat de partijen die een duidelijke positie innemen op de sociaal-culturele as beter passen bij het eerder genoemde stedelijke levensgevoel dan de ~~traditionele partijen die hun oorsprong hebben uit de tijd toen de sociaal-economische tegenstelling nog leidend was.~~ De nieuwe tegenstelling draagt het risico van een fragmentatie van de samenleving, omdat de uitersten vooral de belangen behartigen van enerzijds een kansrijke elite van hoogopgeleiden en anderzijds een kwetsbare groep van laagopgeleiden.ⁱⁱⁱ De christendemocratische en sociaaldemocratische partijen hebben steeds meer moeite om hun verbindende functie met als doel die uitersten samen te brengen in het politieke midden te vervullen.

Het paradoxale is dat het christendemocratische verhaal juist zeer wervend voor de grote stad is (gebleken). In 2009 publiceerde het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA nog een rapport met daarin het pleidooi om de stad terug aan de mensen te geven. *“Er moet meer ruimte geboden worden aan het maatschappelijk initiatief”*, stelde deze publicatie. *“Laat ruimte voor de creativiteit en dynamiek die eigen zijn aan de stad, probeer als overheid niet alles te controleren. Stel de samenleving in staat om zelf zaken*

op te pakken. Straal dat vertrouwen in mensen en hun verbanden uit. Leg als overheid de eigen regeldrift aan banden. Geef ruimte aan kleinschalig ondernemerschap, ook in de wijken. Durf bij de ruimtelijke ontwikkeling van de stad particuliere initiatieven een kans te geven, bijvoorbeeld in de vorm van particulier opdrachtgeverschap van woningen.”^{iv}

Zes jaar later zien we dat dergelijke maatschappelijke initiatieven als paddenstoelen uit de stedelijke grond zijn geschoten. Overal zien we in Nederlandse steden bewoners die buiten de overheid om zorg voor elkaar organiseren, een broodfonds instellen, speeltuintjes beheren, het openbare groen verzorgen en wijkondernemingen opzetten. De economische crisis heeft een ongekende creativiteit losgemaakt onder betrokken bewoners. Het zouden bij uitstek de christendemocraten moeten zijn die zich deze ontwikkeling politiek toeëigenen. Tot dus-verre is die nieuwe trend niet of nauwelijks als typisch christendemocratisch geduid. Dat is voor een deel aan CDA'ers in de steden zelf te wijten, omdat ze al die actieve bewoners niet als medestanders hebben herkend in de politieke strijd het primaat terug aan de samenleving te geven.

Daarmee is voor de toekomst een belangrijke opgave geïdentificeerd. De christendemocratie was de politieke ideologie die het maatschappelijke middenveld ruim baan pleegde te geven. Het nieuwe middenveld bestaat nu echter uit tijdelijke samenwerkingsverbanden die na het al en dan niet behalen van hun doelstelling net zo onverwacht weer kunnen verdwijnen als dat ze opkwamen. Christendemocraten in de steden moeten aansluiting zien te vinden bij de talrijke particuliere initiatieven die van onderop ontstaan. Zij staan voor een beweging die de christendemocratie voorstaat.

Een tweede opgave voor de christendemocratie in de stad is om nieuwe woorden te vinden voor haar denken en politiek die ook mensen zonder traditionele kerkelijke of godsdienstige achtergrond raakt en aanspreekt. Haar gedachtegoed en traditie is te rijk en veelzijdig om teloor te laten gaan alleen omdat we er niet in slaagden de taal aan te passen aan deze tijd. De steden smachten naar een politiek die de schijnbare uitersten en belangentegenstellingen weet te verbinden tot een geïntegreerde visie op het goede leven.

[Drs. Rien Fraanje is plaatsvervangend directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en was tot voor kort voor het CDA raadslid in een Amsterdamse deelgemeente.]
rien.fraanje@wi.cda.nl

ⁱ Ook de seculariseringsthese verdient nuancering. Zie bijvoorbeeld: W.B.H.J. van de Donk, A.P. Jonkers, G.J. Kronjee en R.J.J.M. Plum (red.) *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

ⁱⁱ Vgl. Bovens, Mark, Paul Dekker en Will Tiemeijer (2014) *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*, Den Haag: SCP/WRR, pag. 18 e.v.

ⁱⁱⁱ De Zwitserse politicoloog HansPeter Kriesi muntte de tegenstelling tussen de globaliseringswinaars en -verliezers in *West European Politics in the Age of Globalization*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

^{iv} Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (2009) *De stad terug aan de mensen*, Den Haag, pag. 6.

Frederik Verleden

CD&V: veroordeeld tot het platteland? Een historische en geografische benadering

In mei 1872 mochten alle Belgische stemgerechtigde kiezers zich naar de stembus begeven voor de vernieuwing van de provincieraden. Van algemeen stemrecht was nog lang geen sprake: slechts wie een minimumbedrag aan directe belastingen betaalde, de zogenaamde cijns, maakte deel uit van het kiescollege. De katholieke regering had een jaar eerder wel een bescheiden uitbreiding van het stemrecht bij provinciale verkiezingen weten goed te keuren en werd in 1872 beloond met een afgetekende overwinning. De katholieken gingen er op vooruit, ook in de meer stedelijke kantons.

Dat bracht de militant katholieke krant ‘*Le Bien Public*’ tot de volgende commentaar: “*Nos adversaires n’auront plus même la ressource de traiter les catholiques de «ruraux». Dans toutes les villes de la Flandre orientale, sauf Gand; dans toutes les villes de la Flandre occidentale, sauf Ostende, nos amis l’ont emporté. Nous avons maintenu nos positions à Anvers, à Bruges, à Hasselt, à Louvain, et nous avons gagné du terrain à Ypres, à Furnes, à Dixmude, à Charleroi.*”¹

Dit citaat van de katholieke ‘*Bien Public*’ is veelzeggend. Een lezer kan eruit afleiden dat hun liberale tegenstanders de katholieken tot hun ergernis steevast als de partij van het platteland neerzetten. De krant zag in de overwinning van 1872 dan ook een hoopvolle aanwijzing dat de katholieken op termijn ook de stedelijke kantons in handen zouden krijgen. Nu kon men er in de vroege negentiende eeuw moeilijk om heen dat de conservatieve – later katholieke – partij het Belgische platteland domineerde, terwijl hun liberale tegenstrevers eerder op een stedelijk kiespubliek steunden.

---

¹ *Bien Public*, 28 mei 1872.

Maar bovenop die realiteit is ook een stevige portie mythevorming gekomen die katholieken en platteland (en achterlijkheid) graag op een lijn zette. Dezelfde hardnekkige associatie vinden we terug wanneer de CVP, de opvolger van de katholieke partij en in 2001 herdoopt tot CD&V, met de vinger wordt gewezen voor de huidige ruimtelijke wanorde, de verspreide bewoning, de verkavelde open ruimte en de anti-stedelijkheid die Vlaanderen naar verluidt kenmerkt. Wanneer het “*lelijkste land ter wereld*”² of de architecturale kitsch van de Vlaamse fermettes worden gehekeld, dan is de CVP (via de wet-De Taeye) nooit veraf.³ Kortom, de katholieken uit de negentiende eeuw en hun politieke opvolgers zouden verantwoordelijk zijn voor een ingeburgerde ideologische afkeer van de steden als negatieve, ongezonde en politiek gevaarlijke oorden.⁴ De associatie is hardnekkig, maar ze verdient enige nuance.

“Rechts Vlaanderen”: de katholieke dominantie in de 19de eeuw

De Belgische politieke strijd tussen katholieken en liberalen vertaalde zich in de negentiende eeuw lange tijd volgens de te verwachten geografische tweedeling: de liberale steden zetten zich af tegen het omringende katholieke platteland. De organisatorische ruggengraat van de liberale partij bestond immers uit stedelijke kiesverenigingen en vrijmetselaarsloges. Het liberale politieke programma (pro vrijhandel, industrialisering en secularisering) was ook op maat geschreven van een stedelijke burgerij. Het antikatholicisme dat de partij in de tweede helft van de negentiende eeuw ging kenmerken, deed de kloof tussen liberalen en de meeste plattelandskiezers nog verder toenemen.

De katholieke partij daarentegen steunde voor de mobilisatie van haar electorale achterban op de klassieke machtsstructuren uit het *Ancien Régime*: grondbezit, adel en vooral de Kerk. De kerkelijke hiërarchie was in de eerste jaren na de onafhankelijkheid bijzonder efficiënt bij het inzetten van de pastoor om de plattelandsbevolking tot een juiste stem te bewegen. “*Dans beaucoup de localités ils marchent processionnellement aux élections à la tête de leurs paroissiens*”, schreef een buitenlandse waarnemer in 1847.⁵ Dergelijke mechanismen waren moeilijker in de praktijk te brengen in de groter wordende steden. Industrialisering en verstedelijking werden al snel in verband gebracht met secularisering. Het katholieke beleid was dan ook meer op het verdedigen van de landbouwbelangen gericht.⁶

² Naar het werk uit 1968 van de architect Renaat Braem over de gebrekkige Belgische stedenbouw.

³ Zie bijvoorbeeld: Gielen, E. *Kitsch, wooncultuur en architectuur in Vlaanderen (1950-2010)*. Masterproef UGent, 2010.

⁴ Met name in het werk van de geograaf Christian Kesteloot (KU Leuven), zie bijvoorbeeld: “Verstedelijking in Vlaanderen” in: *De eeuw van de stad*. Voorstudies. Brussel, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, 2003.

⁵ Witte, E. “Electoral agents aan de vooravond van de partijformaties”, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 1, 1969 (2), p. 222.

⁶ Zie bijvoorbeeld: Delfosse, P. “La face cachée de l’unionisme”, *Res publica* 32 (1990) 1, p. 117-146.

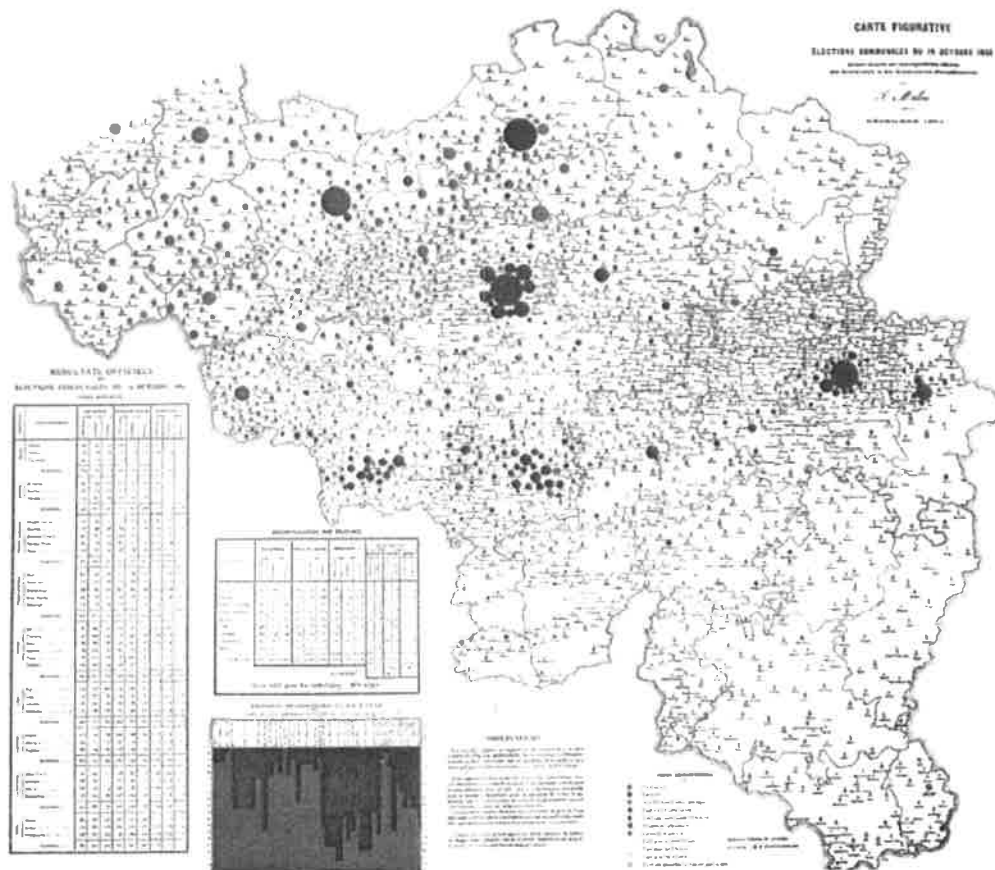
Het gaat echter niet op om de katholieke partij tot platteland en landbouwbelangen te willen herleiden. Dit vooroordeel werd in de negentiende eeuw gretig verspreid door de liberale pers, met erbij weinig flatterende beschrijvingen van de plattelandskiezer: “*de buitenkiezers. . . het onwetend en fanatiek gedeelte onzer bevolking.*”⁷ Zo kon de katholieke partij als een vehikel voor obscurantisme en politieke achterlijkheid worden neergezet. Tussen 1884 en 1914 wist de katholieke partij echter een absolute meerderheid te veroveren en te behouden in Kamer en Senaat, iets wat onmogelijk was geweest indien de partij enkel op het platteland kon rekenen. In het vigerende cijns kiesrecht waren de steden immers sterk oververtegenwoordigd: in 1875 bijvoorbeeld leverden de steden met 26% van de bevolking maar liefst 43% van de kiezers.⁸ De electorale verhoudingen gingen in het voordeel van de katholieken spelen, net omdat ze zoals vanouds sterk stonden op het platteland, maar daarnaast ook de kleinere en middelgrote steden in handen kregen.

De bijhorende illustratie (van katholieke makelij) die de uitslag van de gemeentelijke verkiezingen van 1884 weergeeft, spreekt voor zich: de liberale bastions in Vlaanderen waren toen al herleid tot de grootsteden Antwerpen en Gent naast steden als Oostende en Leuven. De katholieke partij domineerde ondertussen steden als Mechelen, Turnhout, Aalst, Brugge en Kortrijk. Toegegeven, met een weinig democratisch stemrecht, maar dat gold evengoed voor de liberale tegenstrever. Het is simpelweg te kort door de bocht om de katholieken aan het einde van de negentiende eeuw met het loutere platteland te vereenzelvigen.

---

⁷ Citaat uit: De Smaele, H., *Rechts Vlaanderen. Religie en stemgedrag in negentiende-eeuws België*. Leuven, 2009, p. 387.

⁸ Parlementaire Documenten Kamer, zitting 1876-1877, nr. 64, p. 73.

Afbeelding 1: "Carte figurative des élections communales du 19 octobre 1884"
(Jules Malou, 1884).

Het katholieke succes in de steden is zelf voer geworden voor wetenschappelijk debat. Want in de plaats van een einde te maken aan de associatie van katholiek met platteland, is het succes in de steden tot een probleem gemaakt. Hoe kon een 'antistedelijke plattelandspartij' een stedelijke regio als Vlaanderen beheersen? De oplossing zou liggen in een veranderende mentaliteit, een 'culturele ruralisering', waarbij de Vlaamse steden zich gingen vereenzelvigen met het platteland.⁹ Als bewijs voor de inherente antistedelijke houding van de katholieken wordt steevast gerefereerd aan hun mobiliteits- en huisvestingsbeleid. Teneinde de arbeiders uit de steden weg te houden en de plattelandsvlucht af te remmen, werd een dicht spoorwegnet uitgebouwd en de pendelarbeid sterk gesubsidieerd in de vorm van goedkope spoorabonnementen. Dit beleid werd in 1869 echter gelanceerd door een liberale regering.¹⁰

⁹ De Smaele, *Rechts Vlaanderen*, vooral p. 349-398. Spijtig genoeg worden mogelijke alternatieve verklaringen voor het stedelijke succes onvoldoende uitgewerkt: bijvoorbeeld de aantrekkingskracht op segmenten van het stedelijke publiek van een *Vlaamsgezinde* partij of het ontstaan van een christelijke arbeidersbeweging – onder de vleugels van de katholieke partij – die een meer stedelijk electoraat kon aanspreken.

¹⁰ Ministerieel Besluit van 8 september 1869. Zie: Van der Hertten, B. e.a. (red.) *Sporen in België*. Leuven, 2001, p. 34-47; De Block, G., Polasky, J. "Light railways and the rural-urban continuum: technology, space and society in late nineteenth-century Belgium". *Journal of Historical Geography*, 37 (2011) 3, p. 312-328.

Het huisvestingsbeleid, dat vanaf 1889 vorm kreeg met overheidssubsidies om van arbeiders huiseigenaars te maken, had een duidelijk ideologische (antisocialistische) inslag: “*aider l’ouvrier à devenir propriétaire, œuvre excellente de préservation et de conservation sociale.*”¹¹ De katholieke regeringsleider Beernaert stelde in het Kamerdebat onomwonden dat de overheid de arbeiders ‘s avonds na hun dagtaak weer op het platteland wilde zien: “*Rien de mieux que de mettre ainsi l’ouvrier à même de rentrer chaque soir au foyer et de substituer l’influence heureuse de la famille au milieu délétère et démoralisant des garnis de la grande ville.*”¹²

Het katholieke beleid wilde de arbeiders dus inderdaad tot huiseigenaars maken en uit de steden houden. Is dit daarom hetzelfde als anti-stedelijkheid, zoals zo vaak te lezen is, temeer de katholieken ondertussen sterk stonden in die steden? Waarschijnlijk hoopte men zo vooral de plattelandsvlucht tegen te gaan en iets te doen tegen de geconcentreerde en slecht gehuisveste arbeidspopulatie in de industriesteden, eerder dan de steden te treffen. Die belabberde huisvesting in de grote agglomeraties maakte bovendien van een arbeider die kan beschikken over een eigen huis in een groene omgeving, een ideaal dat de partijgrenzen overschreed. Émile Vandervelde, patron van de Belgische Werkliedenpartij, hekelde de stedelijke arbeidersconcentratie immers als “*l’un des aspects de la concentration capitaliste*”.¹³ Ook onder socialisten waren er dus voorstanders van arbeidershuisvesting op het platteland.

Stad en platteland in de 20ste eeuw: welvaart en stadsvlucht maken van België het “lelijkste land ter wereld”

Aan het einde van de negentiende eeuw beoogde het huisvestingsbeleid de plattelandsvlucht af te remmen. Dit bleef ook zo na de Eerste Wereldoorlog, waarbij katholieke bewindslieden in het bijzonder ijverden voor het private bouwinitiatief, eigendomsverwerving en steun voor huisvesting op het platteland. Ondertussen waren de steden door de democratisering van het stemrecht de bastions van de socialisten geworden. Het bleef dan ook verleidelijk om net als in de negentiende eeuw stad en platteland tegenover elkaar te plaatsen in termen van links (vrijzinnig) versus rechts (katholiek). De realiteit leende zich echter nooit tot zwart-witdenken. De in 1935 opgerichte Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom, die als maatregel tegen de grote depres-

¹¹ Parlementaire Documenten Kamer, zitting 1888-1889, nr. 183, p. 21.

¹² Parlementaire Handelingen Kamer, 9 juli 1889, p. 1576.

¹³ Vandervelde, E. *L'exode rural et le retour aux champs*. Parijs, 1910, p. 309.

¹⁴ Van Damme, I. en Vanoutrive, T. “Het ‘moment Anspach’: hoe België een voorbeeld werd in stedenbouw en ruimtelijke ordening” in: M. Van Ginderachter, K. Aerts en A. Vrints (red.) *Het land dat nooit was. Een tegenfeitelijke geschiedenis van België*, Antwerpen, 2014, p. 121; Smets, M., *L'avènement de la cité-jardin en Belgique: histoire de l'habitat social en Belgique de 1830 à 1930*. Brussel, 1977, p. 68.

sie arbeiders opnieuw naar het platteland moest loodsen, kwam er op initiatief van een liberale minister.¹⁵

Ook de politieke tegenstellingen bij de stemming van de zogenaamde wet-De Taeye waren niet zo eenduidig rechts tegen links als achteraf vaak beweerd werd.¹⁶ Het wetsvoorstel van Alfred De Taeye gaf een vernieuwde schwing aan de katholieke opvattingen over huisvesting: aanmoediging van het privaat initiatief bij het bouwen van individuele volkswoningen. Of, in de woorden van het kerstprogramma van de prille CVP uit 1945: “*een politiek van deftige huisvesting [...] waardoor het verwerven van een eigendom door particulieren, factor van sociaal evenwicht, in de hand gewerkt wordt. [...] De C.V.P. wil aan ieder gezin een ‘eigen huis’ verzekeren. Zij wil geen inkwartiering in kazernesgebouwen.*”¹⁷ Het wetsvoorstel van de CVP werd bij de plenaire bespreking in de Kamer in januari 1948 aangevallen door de Brusselse socialist (en modernistische architect) Fernand Brunfaut. Brunfaut zag – terecht – dat het opzet van het wetsvoorstel vooral in de huisvesting buiten de stedelijke agglomeraties lag. In de (grote) steden speelden de grondprijzen en plaatsgebrek de bouw van gezinswoningen parten. De CVP gaf dit trouwens ook toe: voor de steden dienden er andere maatregelen te komen.¹⁸ De wet-De Taeye werd een groot succes, met 410 000 overwegend buiten de stedelijke agglomeraties gebouwde woningen tussen 1948 en 1973.¹⁹

Met het succes kwam ook de kritiek. De wet zadelde geheel Vlaanderen op met weinig fraaie pseudolandelijke huizen, de zo vaak gehekelde Vlaamse fermettes, en vernielde de open ruimte met de eindeloze sliert lintbebouwingen.²⁰ De wet zou in dat opzicht het logische gevolg zijn geweest van de aloude katholieke anti-stedelijkheid, terwijl het linkse stedelijke project in 1948 het onderspit moest delven. Lectuur van de parlementaire handelingen leert echter dat dit cliché slechts een halve waarheid is. De breuklijn tussen stad en platteland plaatste weliswaar BSP en CVP tegenover elkaar, maar de BSP zelf zat niet op één lijn. In de Kamerdebatten werd Brunfaut immers tegengesproken door zijn socialistische partijgenoot, de burgemeester van Zelzate Jozef Chalmet. De socialist Chalmet zat als vertegenwoordiger van het platteland op dezelfde lijn als de CVP: een eigen beleid voor de buitengebieden, met steun voor het private initiatief en huizen in een landelijke stijl. Tegen Brunfaut klonk het: “*dat gij de toestand bekijkt van het zesde verdiep van een wolkenkrabber en ik van het gelijkvloers van een*

---

¹⁵ Dejongh, G. *Van Kleine Landeigendom tot Vlaamse Landmaatschappij*. Brussel, 2002, p. 25.

¹⁶ Wet van 29 mei 1948 houdende bijzondere bepalingen tot aanmoediging van het privaat initiatief bij het oprichten van goedkope woningen en het kopen van kleine landeigendommen.

¹⁷ Van den Wijngaert, M. *Ontstaan en stichting van de C.V.P./P.S.C. De lange weg naar het kerstprogramma*. Brussel, 1976, p. 135-136.

¹⁸ Parlementaire Handelingen Kamer, 14 en 15 januari 1948.

¹⁹ Van Herck, K. (red.) *Wonen in welvaart. Woningbouw en wooncultuur in Vlaanderen, 1948-1973*. Antwerpen, 2006, p. 71 en 75

²⁰ Gielen, Kitsch, p. 18-52; Van Herck, *Wonen in welvaart*, p. 134-135.

boerenhof.”²¹ De stemming over het wetsvoorstel verliep evenmin zuiver rechts tegen links. De CVP kreeg de steun van elf socialisten (waaronder Chalmet), twee liberalen en de enige UDB’er (een afscheuring van de christelijke arbeidersbeweging). Zonder de socialistische steun had het wetsvoorstel het niet gehaald.²²

De bouwwoede die volgde op de wet-De Taeye viel samen met diepgaande maatschappelijke wijzigingen, die het uitzicht van het Vlaamse landschap en de sociale geografie na de Tweede Wereldoorlog ingrijpend wijzigden. De toegenomen welvaart, het uitdijende wegennet en de verspreiding van de auto brachten – veel meer dan de loutere wet-De Taeye – een ongeziene stadsvlucht op gang. Het beleid moest de trek van de arbeiders naar de steden niet langer verhinderen, integendeel. De steden begonnen inwoners te verliezen. Vooral de gegoede middenklasse trok er weg, naar verkavelingen op het platteland. De vroegere spoorpendel naar het werk maakte plaats voor autopendel en het omringende platteland met groen en goedkope bouwgronden werd ingepalmd en volgebouwd door vroegere stedelingen, terwijl de stadskernen verloederden en verarmden.²³

Met deze naoorlogse suburbanisatie kwam ook een ‘politieke suburbanisatie’: in de Kamer daalde sinds de jaren 1960 stelselmatig het aantal politici verkozen in de kernsteden (de centrale stedelijke kernen), ten voordele van gekozenen uit de forensenzone, de agglomeratie en de banlieue (de stadsrand en meer afgelegen gebieden die nog steeds functioneel op de grote steden gericht zijn). Het dalende belang van de kernsteden was onder de traditionele politieke families het meest uitgesproken bij de christendemocraten. Sinds de jaren 1980 zijn de kernsteden er in verhouding tot hun inwoneraantal ondervertegenwoordigd.²⁴ Sinds de Tweede Wereldoorlog is immers ook de politieke geografie ingrijpend veranderd. Naast de migratie uit de steden deed de voortschrijdende secularisatie en de ontzuiling het electoraat van de CVP afkalven.

Tabel 1 laat echter zien hoe de erfenis van het verleden, met de vroegere geografische verschillen van dien, bleef doorwerken. De tabel biedt naast een algemeen Vlaams gemiddelde een overzicht van de katholieke scores sinds 1919 in vier kieskantons: naast Antwerpen en Gent (die grotendeels samenvallen met de stadsgrenzen) ook nog Veurne en Maaseik, twee kieskantons die gekozen zijn omdat ze zich letterlijk aan het uiteinde van het land bevinden en het platteland kunnen vertegenwoordigen. Overal is de structurele neergang van de katholieke score sinds de Tweede Wereldoorlog zichtbaar, maar de regionale verschillen vlakken niet uit. CVP (en CD&V) deed het stelselmatig slechter

²¹ Parlementaire Handelingen Kamer, 15 januari 1948, p. 16.

²² Parlementaire Handelingen Kamer, 26 februari 1948, p. 12-13.

²³ Vanneste, D., Thomas, I. en Goossens, L. *Woning en woonomgeving in België*. Brussel, 2007, p. 6-7.

²⁴ De Maesschalck, F. “The suburbanisation of political representation in a context of proportional representation. The case of Belgium”. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 102 (2010) 1, p. 76-78.

in de beide grote steden, terwijl Veurne het Vlaamse gemiddelde benaderde en Maaseik doorgaans boven het Vlaamse gemiddelde lag.

	Vlaanderen	Antwerpen	Gent	Maaseik	Veurne
1919	48,27	24,80	28,55	63,81	48,45
1921	51,62	27,59	32,82	63,62	53,64
1925	47,91	26,28	32,02	66,23	47,94
1929	44,15	27,77	33,50	44,79	39,95
1932	47,23	31,26	33,81	54,24	47,73
1936	37,05	24,44	25,95	38,15	35,07
1939	40,71	24,46	31,24	41,48	42,80
1946	56,24	39,22	41,49	83,98	54,78
1949	54,46	37,08	42,04	81,12	58,00
1950	60,34	45,14	47,40	85,24	60,93
1954	52,20	34,05	41,96	77,38	52,25
1958	56,56	37,95	43,32	76,54	57,06
1961	50,96	32,47	38,00	65,78	54,29
1965	44,18	25,62	32,99	60,67	46,48
1968	39,01	21,76	26,80	57,75	45,00
1971	37,82	23,02	26,33	49,77	37,93
1974	39,84	27,65	26,86	50,32	37,90
1977	43,96	33,82	33,13	47,15	39,54
1978	43,85	34,11	33,42	48,86	39,52
1981	32,23	22,64	23,12	32,20	31,51
1985	34,82	24,51	27,42	29,88	35,22
1987	31,58	21,66	24,11	25,09	33,04
1991	26,98	14,27	19,29	25,68	25,76
1995	27,62	13,72	20,68	31,61	22,91
1999	22,62	12,37	16,98	28,77	19,84
2003	21,35	12,99	10,60	28,15	21,65
2004	26,26	14,07	15,58	30,44	29,06
2007	30,08	17,20	17,39	35,35	22,23
2009	22,86	12,01	14,68	28,95	22,88
2010	17,54	9,35	10,62	20,28	18,35
2014	18,57	8,65	12,99	25,24	16,64

Tabel 1: scores van de katholieke partij, CVP en CD&V (in %) in Vlaanderen en de kieskantons Antwerpen, Gent, Maaseik en Veurne.²⁵

De CVP moest dus steeds opnieuw eerst terrein prijsgeven in de steden, voor de meer perifere gebieden volgden. Misschien was de partij hierdoor niet eens bijster verontrust, aangezien de steden na de Tweede Wereldoorlog aan demografisch en dus ook electoraal belang inboetten door de suburbanisatie. De CVP appelleerde in haar kiesprogramma's niet of zelden aan stedelijke thema's.²⁶ Het terreinverlies in de steden stond in schril contrast tot de situatie in de buitengebieden, waar de partij na de gemeentefusies haar macht op lokaal vlak nog verder wist te verstevigen.

²⁵ Vlaanderen = het geheel van de Vlaamse kieskantons. Telkens resultaat Kamer van volksvertegenwoordigers, behalve 2004 en 2009: Vlaams Parlement. Bronnen: De Smet, R. e.a. *Atlas des élections belges 1919-1954*. Brussel, 1958; <http://www.ibzdgip.fgov.be/result/nl/main.html> (Belgische verkiezingsuitslagen); verkiezingen2009.belgium.be; verkiezingen2010.belgium.be en verkiezingen2014.belgium.be.

²⁶ De Maesschalck, "The suburbanisation", p. 83.

Het loont de moeite de volgende getuigenis van Evrard Raskin (Volksunie) in extenso te citeren: “Waar de C.V.P. vanaf het begin der zestiger jaren op parlementair en provinciaal vlak aardig van haar pluimen begon te verliezen, bereidde zij anderzijds haar macht op gemeentelijk vlak uit. Tot dan toe speelde het gemeentelijk politiek leven zich grotendeels los van de C.V.P. af. De plaatselijke bestuurders hadden, gezien hun taak erg beperkt en weinig kostelijk was, geen hulp van buitenaf nodig. Ook waren zij – enkele uitzonderingen terzijde gelaten – organisatorisch niet in de katholieke partij ingeschakeld. Toen in de ‘golden sixties’ de nood aan betere en nieuwe wegen, aan kulturele- en sportinfrastructuur, aan industrieterreinen, aan sociale woningbouw e.d. zich steeds meer deed gevoelen, dienden de kolleges van burgemeester en schepenen zich met het oog op het bekomen van subsidies tot de nationale instanties te wenden. De C.V.P. kreeg nu een voet in huis in de gemeentelijke politiek. Dit omdat zij de meeste ministeries en staatssecretariaten, die een degelijk gemeentebeleid moesten mogelijk maken, rechtstreeks of onrechtstreeks via de P.S.C. – in handen had: [...] Zoals hoger gezegd kwam op 30 november 1975 de zogenaamde fusiewet tot stand. Dit was het tweede – en tevens het meest afdoende – middel, dat de C.V.P. moest toelaten het gemeentelijk beleid in handen te krijgen.”²⁷

De ‘greep’ van de CVP op de dorpen werd allicht zelden mooier geïllustreerd dan de kritiek op het christendemocratische monopolie op de organisatie van het ‘Jaar van het dorp’ in 1978.²⁸ Of het nu een bewuste tactiek was of niet, succes van de CVP werd een zaak van de kleinere en dunbevolkte gemeenten. Dit werd meermaals duidelijk aan de hand van een analyse van gemeenteraadsverkiezingen, tot 2014 de enige verkiezingen waar het resultaat aan individuele gemeenten kon worden gekoppeld.²⁹ Die electorale trend maakte dat de CVP gaandeweg als een plattelandspartij werd aanzien, waarmee de cirkel rond is en men weer bij de katholieke partij uit de vroege negentiende eeuw is beland.

CD&V anno 2014, alsnog herleid tot een plattelandspartij?

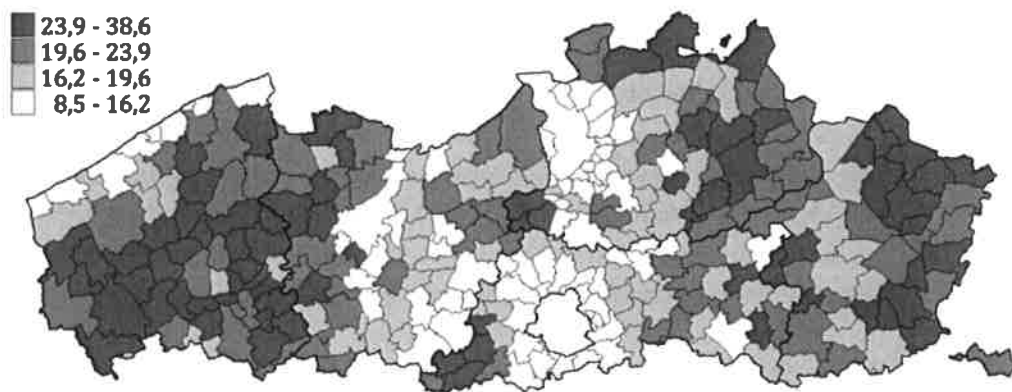
De huidige perceptie van de CD&V als een plattelandspartij wordt sterk gevoed door het resultaat van de partij in de grote steden Antwerpen en Gent, getuige het volgende citaat op de nieuwssite van de VRT na de lokale verkiezingen van 2012: “CD&V evolueert verder naar een plattelandspartij. In de grote steden gaat de partij sterk achteruit. Ze haalt haar beste uitslagen in landelijke gemeenten, maar houdt toch relatief goed stand in

²⁷ Raskin, E. *Van binnenuit bekeken. De herinneringen van een VU-parlementslid*. Antwerpen, 1980, p. 161-162.

²⁸ <http://www.hetvirtueleland.be/cag/exhibits/show/jaar-van-het-dorp/146/3>.

²⁹ Vandenbussche, M. *Electoral geografie in Vlaanderen. Empirische analyse van de verkiezingsresultaten op lokaal vlak (1988-2006)*. Licentieverhandeling UGent, 2007; Delruelle-Vosswinkel, N., Noël, F., Vanlaer, J. en Vandermotten, C. “De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988: evolutie van de politieke families en electorale geografie”. *Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 43 (1989) 3, p. 33-52.

*kleine steden.*³⁰ Nu is uit tabel 1 gebleken dat het resultaat van CD&V bij de meest recente verkiezingen in Gent en Antwerpen een bodemkoers heeft bereikt. De partij heeft ondertussen zelf (impliciet) erkend dat haar stedelijke flank extra zorg kan gebruiken door in 2012 met een specifiek programma voor de grote steden naar de verkiezingen te gaan.³¹ Het bovenstaande citaat maakte wel een onderscheid tussen het resultaat in de grote en de kleinere steden (in 2012). Om de CD&V echt tot het platteland te kunnen herleiden, moet de geografische analyse verder gaan dan Gent en Antwerpen.

Kaart 1. Score van CD&V (%) bij de federale verkiezingen van 2014.

Dat brengt ons bij het resultaat van CD&V bij de parlementsverkiezingen van 25 mei 2014. Op de kaart wordt duidelijk hoe de partij toen vooral sterk stond in de meer perifere Vlaamse regio's. De slechtste scores lieten zich optekenen in de dichtbevolkte Vlaamse ruit (Brussel, Antwerpen, Gent en Leuven). Dit blijft evenwel een behoorlijk impressionistisch beeld. De resultaten van 2014 laten echter toe om dieper te graven. Deze federale verkiezingen waren immers de eerste waarbij de resultaten tot op gemeentelijk niveau werden geregistreerd, in plaats van de vroegere kieskantons. De score van CD&V bij de federale verkiezingen kan zo aan gemeentelijke kenmerken worden gekoppeld. Vroeger kon dit enkel aan de hand van de gemeenteraadsverkiezingen, waar lokale of pseudolokale lijsten de vergelijkingen telkens bemoeilijkten. Bij een indeling in vier gelijke groepen van de 308 Vlaamse gemeenten volgens inwonersaantal en bevolkingsdichtheid (iedere groep telt dan 77 gemeenten), blijkt de gemiddelde score van CD&V telkens af te nemen naarmate de groepen meer inwoners tellen en dichter bevolkt zijn (zie tabel 2).

³⁰ Analyse van Johan Ackaert en Sofie Hennau (Universiteit Hasselt), <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/politiek/1.1492055>.

³¹ "Stedennota" van CD&V (2012): <http://www.cdenv.be/actua/cdv-wil-%E2%80%98stadskorting%E2%80%99>.

Bevolking (inwoners)	score	Dichtheid (inwoners / km ²)	score
tot 9 600	22,16%	tot 253	24,14%
9 600 - 14 180	20,96%	254 - 390	22,14%
14 180 - 21 600	20,09%	390 - 638	18,97%
21 600 en meer	16,77%	638 en meer	15,13%

Tabel 2. Score van de CD&V in 2014 volgens bevolking en bevolkingsdichtheid.

Kleinere en minder dichtbevolkte gemeenten zijn daarom nog geen plattelandsgemeenten. Om het electorale basis van CD&V in verband te brengen met plattelandsgemeenten (of andere socio-economische gemeentetypes), kan men de typologie van Belfius gebruiken. Deze typologie van de gemeenten bundelt de socio-economische context van de gemeenten aan de hand van een hele reeks variabelen. Aan de hand van een statistische bewerking worden de 308 Vlaamse gemeenten in 16 clusters ondergebracht, met telkens zekere gemeenschappelijke socio-economische kenmerken.³² Tabel 3 geeft voor de 16 Vlaamse clusters telkens (1) de score van CD&V bij de verkiezingen voor de Kamer van volksvertegenwoordigers in 2014 en (2) de verhouding tussen het aandeel van deze cluster in de Vlaamse bevolking en het electoraat van CD&V. Deze ratio geeft dus aan of een bepaalde cluster over- of ondervertegenwoordigd is in de achterban van CD&V.

Wat kunnen we hieruit afleiden? Grote en regionale steden zijn ondervertegenwoordigd onder het kiespubliek van CD&V. Hetzelfde geldt voor de woongemeenten in de ruime stedelijke rand (clusters 1, 10 en 11). Evenmin verrassend is de oververtegenwoordiging van landelijke clusters (2, 9, 3 en 12). Maar de partij doet het ook relatief goed in de middelgrote steden (5) en de clusters die zich laten kenmerken door een industriële activiteit (4, 13 en 8). De politieke en geografische realiteit is met andere woorden veel rijker en gevarieerder dan een botte tegenstelling platteland versus stad. Maar de deels echte en deels vermeende breuklijn tussen stad en platteland zal blijvend appelleren, omdat beide categorieën in de collectieve verbeelding zo herkenbaar zijn en dus ook dankbaar om zich politiek mee te identificeren.

³² *Sociaaleconomische typologie van de gemeenten*. Belfius, 2007.

Indeling Belfius	score	
	CD&V (%)	Ratio
Woongemeenten in landelijke zones (cluster 2)	19,40	1,12
Woongemeenten in de stadsrand (cluster 1)	17,43	0,99
Agglomeratiegemeenten met tertiaire activiteit (cluster 10)	13,71	0,70
residentiële randgemeenten met hoge inkomens (cluster 11)	13,97	0,57
Kleine agrarische gemeenten (cluster 9)	22,39	1,28
Erg landelijke gemeenten met sterke vergrijzing (cluster 3)	24,93	1,41
Landelijke gemeenten of verstedelijkte plattelandsgemeenten met sterke demografische groei (cluster 12)	23,31	1,24
Landelijke en agrarische gemeenten met industriële activiteit (cluster 4)	25,21	1,41
Verstedelijkte plattelandsgemeenten met industriële activiteit en demografische groei (cluster 13)	24,04	1,33
Steden en agglomeratiegemeenten met industrieel karakter (cluster 8)	22,71	1,29
Weinig verstedelijkte gemeenten met demografische achteruitgang (cluster 6)	17,51	1,00
Sterk verstedelijkte gemeenten met lage inkomens (cluster 7)	19,73	1,06
Middelgrote steden (cluster 5)	19,20	1,10
Regionale steden (cluster 14)	17,50	0,92
Grote steden en regionale steden (cluster 15)	12,70	0,63
Kustgemeenten (cluster 16)	13,63	0,79

Tabel 3. Score van CD&V en ratio stemmen/bevolking volgens de typologie van Belfius.³³

[Frederik Verleden is gastdocent aan het Centrum voor Politicologie van de KU Leuven.]
frederik.verleden@soc.kuleuven.be

³³ Sociaaleconomische typologie van de gemeenten. Belfius, 2007.